

УДК 792.071.03(477)19

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/98-1-8>

Ігор БОРИС,

orcid.org/0000-0002-4301-5996,

*Заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри майстерності актора
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) teatralhdak@ukr.net*

Світлана ФЄВРАЛЬОВА,

orcid.org/0000-0002-1595-825X

*викладач
Харківської державної академії культури
(Харків, Україна) fevralyova.swet2015@gmail.com*

Вікторія (Ніка) ХВОРОСТЕНКО,

orcid.org/0009-0006-0913-7363

*театрознавець, методист
Харківської спеціалізованої музично-театральної бібліотеки
(Харків, Україна) art.theater.criticism@gmail.com*

ТЕАТРАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ САДОВСЬКОГО ТА ЛЕСЯ КУРБАСА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено дослідженню театральної діяльності М. Садовського та Л. Курбаса у контексті розвитку українського театру початку ХХ століття. Особливу увагу зосереджено на їхній творчій взаємодії як важливому чиннику формування національної сценічної традиції.

Початок ХХ століття позначений інтенсивними процесами модернізації українського театру, що виявлялися у трансформації режисерських практик, акторських технік, репертуарної політики та сценічної мови. У цьому контексті особливої ваги набуває переосмислення ролі ключових постатей, які визначили характер переходу від етнографічно-побутової моделі театру до модерного інтелектуального мистецтва.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання спрощеного протиставлення «традиційного» і «новаторського» у трактуванні історії українського театру. Зокрема, йдеться про переоцінку взаємозв'язку між творчими системами М. Садовського та Л. Курбаса, який тривалий час інтерпретувався як розрив, а не як процес спадкоємної трансформації.

У статті здійснено аналіз механізмів еволюції українського театру через призму творчого діалогу двох митців. Доведено, що новаторські пошуки Л. Курбаса формувалися не лише в опозиції до попередньої традиції, але й у процесі її глибокого осмислення. Такий підхід дозволяє розглядати модернізацію театру як безперервний процес, у якому зберігається національна культурна ідентичність.

Окрему увагу приділено компаративному аналізу педагогічних принципів. Виявлено, що система виховання актора в театрі М. Садовського корелює з пізнішими методиками акторського тренажу в театрі «Березіль», засвідчуючи еволюційний характер розвитку акторської майстерності.

Застосування сучасного, зокрема деколонізаційного, підходу до інтерпретації історії українського театру дає змогу відмовитися від периферійних моделей його осмислення та розглядати його як самодостатній культурний феномен, що розвивався у взаємодії з європейськими мистецькими процесами.

Матеріали дослідження можуть бути використані у подальших наукових розвідках, присвячених проблемам акторської майстерності, історії українського театру та специфіки творчих методів Л. Курбаса і М. Садовського.

Ключові слова: акторська майстерність, сценічне існування, Микола Садовський, Лесь Курбас, український театр, сценічне мистецтво

Ihor BORYS,

orcid.org/0000-0002-4301-5996

Honored Artist of Ukraine,

Professor of the Department of Actor's Skills

Kharkiv State Academy of Culture

(Kharkiv, Ukraine) teatralhdak@ukr.net

Svitlana FEVRALOVA,

orcid.org/0000-0002-1595-825X

Lecturer

Kharkiv State Academy of Culture

(Kharkiv, Ukraine) fevralyova.swet2015@gmail.com

Victoriia (Nika) KHVOROSTENKO,

orcid.org/0009-0006-0913-7363

Theater Scholar, Methodologist

Kharkiv Specialized Music and Theater Library

(Kharkiv, Ukraine) art.theater.criticism@gmail.com

THEATRICAL ACTIVITIES OF MYKOLA SADOVSKYI AND LES KURBAS IN THE CONTEXT OF EARLY 20TH-CENTURY UKRAINIAN THEATRE DEVELOPMENT

The article examines the theatrical activities of Mykola Sadovskyi and Les Kurbas within the context of Ukrainian theatre's development in the early 20th century. Particular focus is placed on their creative interaction as a pivotal factor in shaping the national stage tradition.

The early 20th century was marked by intensive modernization within Ukrainian theatre, manifesting in the transformation of directorial practices, acting techniques, repertoire policies, and stage language. In this light, it is essential to rethink the roles of key figures who defined the transition from an ethnographic-realist model to modern intellectual art.

The study's relevance stems from the need to move beyond the simplistic opposition of «traditional» versus «innovative» in Ukrainian theatrical history. Specifically, it seeks to reassess the link between the creative systems of M. Sadovskyi and L. Kurbas, which has long been interpreted as a rupture rather than a process of successive transformation.

Through the prism of creative dialogue, the article analyzes the evolutionary mechanisms of Ukrainian theatre. It argues that Kurbas's innovations were formed not merely in opposition to tradition, but through its profound assimilation. Such an approach views theatrical modernization as a continuous process that preserves national cultural identity.

A comparative analysis of pedagogical principles reveals that the actor training system in Sadovskyi's theatre correlates with the later training methodologies of the "Berezil" theatre, testifying to the evolutionary development of acting craft.

Applying a modern, specifically decolonial, framework to Ukrainian theatrical history allows for a departure from "peripheral" interpretations, positioning it as a self-sufficient cultural phenomenon evolving in tandem with European artistic processes.

The findings may inform further research into acting theory, the history of Ukrainian theatre, and the specific creative methodologies of L. Kurbas and M. Sadovskyi.

Key words: *acting skills, stage existence, Mykola Sadovskyi, Les Kurbas, Ukrainian theatre, performing arts.*

Постановка проблеми. На початку ХХ століття український театр перебував у стані активної трансформації, зумовленої як суспільно-політичними змінами, так і впливом європейських мистецьких процесів. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження діяльності М. Садовського та Л. Курбаса як репрезентантів різних етапів розвитку національного театру.

Важливим є визначення наявності наукової суперечності між двома фундаментальними теоретичними моделями, що визначали розвиток

українського театру початку ХХ століття: реалістично-побутовою системою М. Садовського та модерністською парадигмою Л. Курбаса. Теоретичний дискурс цього періоду демонструє складний процес переходу від театру як форми «відтворення життя» до театру як засобу «конструювання нових сенсів».

Проблема полягає у необхідності комплексного осмислення їхнього внеску не лише як окремих творчих явищ, а як взаємопов'язаних моделей театрального розвитку. Якщо естетична платформа

М. Садовського ґрунтувалася на теорії сценічної правди, де домінантою виступав етнографізм та психологічна типізація образу, то реформаторські інтенції Л. Курбаса вивели на перший план інтелектуалізацію сцени та філософський антропоцентризм.

Центральним аспектом проблеми є з'ясування теоретичних меж між цими системами: де закінчується традиція «театру корифеїв» і як саме вона трансформується в авангардні пошуки. Аналізу потребує зміна концептуальних поглядів на природу театральної умовності, трансформацію акторської психотехніки, виявлення внутрішньої логіки розвитку театральної теорії, що забезпечила перехід української сцени від національної замкненості до світового модерного контексту. Таким чином, постає потреба у комплексному театрознавчому дослідженні двостороннього мистецького впливу діяльності М. Садовського та Л. Курбаса.

Аналіз досліджень. Проблематика розвитку українського театру початку ХХ століття неодноразово ставала предметом наукових розвідок. Значний внесок у її осмислення зробили такі дослідники, як В. Василько, Г. Веселовська, Н. Корнієнко, Р. Пилипчук, Н. Єрмакова, В. Заболотна, О. Клековкін та інші.

Зокрема, в працях, присвячених творчому доробку Л. Курбаса театрознавиця Н. Корнієнко розглядає творчість Л. Курбаса як синтез європейських модерністських тенденцій та національної театральної основи. В своїй монографії «Театр Миколи Садовського» (Веселовська, 2018: 2) науковиця Г. Веселовська наголошує, що український театр початку ХХ століття розвивався не шляхом радикального розриву, а через складну систему художніх трансформацій і переосмислення традиції. Водночас з цим, питання безпосереднього впливу театру М. Садовського на формування режисерської системи Л. Курбаса залишається недостатньо розкритим і потребує подальшого дослідження.

Мета статті – розкриття театральної діяльності М. Садовського та Л. Курбаса у контексті розвитку українського театру початку ХХ століття, а також виявлення спільних і відмінних рис їхніх творчих та педагогічних підходів у межах процесу модернізації національної сцени.

Виклад основного матеріалу. Трансформаційні процеси, що визначають розвиток українського театру початку ХХ століття, охоплюють не лише зміну художніх форм, а й переосмислення самої природи сценічного мистецтва як культурного інституту. У цьому контексті діяльність

М. Садовського та Л. Курбаса постає як ключовий чинник формування нової театральної системи. Початок ХХ століття в історії українського театру позначений не лише інституційними змінами, а передусім глибокою трансформацією естетичних засад сценічного мистецтва. Йдеться про перехід від етнографічно-побутової моделі, що домінувала у театрі корифеїв, до модерністських форм, інтегрованих у загальноєвропейський культурний процес. У цьому контексті постаті М. Садовського та Л. Курбаса репрезентують не опозиційні, а послідовно взаємопов'язані парадигми розвитку українського театру.

Діяльність М. Садовського стала визначальною для процесу інституціоналізації української професійної сцени. Його київський театр функціонував як перша стабільна стаціонарна структура, що забезпечувала системність акторської підготовки, репертуарної політики та організації театрального процесу. Як зазначає Г. Веселовська, «театр Миколи Садовського продовжував традицію корифеїв, але водночас закладав підвалини для переходу до нової якості сценічного мислення» (Веселовська, 2018: 2).

Сценічна практика М. Садовського ґрунтувалася на принципах психологічної достовірності, ансамблевості та органічності акторського існування. Водночас вона зберігала зв'язок із етнографічною традицією, що проявлялося у репертуарі та сценічній образності. У цьому сенсі його театр не можна редукувати до «побутового»: він виконував функцію формування національної сценічної мови. За спостереженням Н. Єрмакової, «саме в межах реалістичної естетики відбувається кристалізація тих акторських принципів, які згодом стануть основою модерністських трансформацій» (Єрмакова, 2012: 4).

Натомість діяльність Л. Курбаса знаменує якісно інший етап – становлення режисерського театру як автономної художньої системи. Відмовляючись від імітаційного відтворення дійсності, він вибудовує виставу як складну семіотичну конструкцію, де всі елементи – пластика, ритм, світло, сценографія – функціонують у межах єдиного концептуального задуму. Як підкреслював сам Л. Курбас, «театр має не копіювати життя, а творити його нову реальність» (Курбас, 2022: 7).

У цьому контексті принциповим є формування концепції синтетичного актора – виконавця, здатного мислити сценічними категоріями. Такий підхід суттєво відрізняється від актороцентричної моделі М. Садовського, однак не заперечує її, а розвиває. За визначенням Р. Пилипчука, «Курбасівська система виростає з традиції, але пере-

осмислює її на рівні структури театрального мислення» (Пилипчук, 1981: 8).

Особливо показовим для розуміння цієї еволюції є період співпраці митців у 1916–1917 роках. Робота Курбаса у трупі Садовського засвідчує не лише факт професійного становлення, а й момент критичного осмислення традиції. Як наголошує Г. Веселовська, «київський період став для Курбаса точкою відштовхування, що актуалізувала потребу створення принципово нового театру» (Веселовська, 2018: 2). Саме після цього етапу формується концепція Молодий театр як альтернативної моделі сценічного мистецтва.

Відмінності між М. Садовським і Л. Курбасом не зводяться до стилєвих або поколінєвих характеристик. Йдеться про зміну самої функції театру. Якщо для М. Садовського він виступає передусім як форма репрезентації національної ідентичності, то для Л. Курбаса – як інструмент пізнання та моделювання реальності. У цьому сенсі трансформується і природа вистави: вона переходить від відтворення до інтерпретації та концептуалізації.

Ця трансформація особливо виразно проявляється у діяльності театру Березіль, який став лабораторією новітніх режисерських і акторських практик. Як режисер Л. Курбас запроваджує систему тренажу, що включає фізичні, ритмічні та інтелектуальні компоненти, спрямовані на формування цілісної акторської природи. Водночас, як зазначає О. Клековкін, «нова театральна мова Курбаса виникає не на порожньому місці, а внаслідок глибокого аналізу попереднього сценічного досвіду» (Клековкін, 2024: 5).

Репертуарна політика обох митців також відображає зміну художніх стратегій. Як постановник М. Садовський орієнтується на українську класичну драматургію як засіб культурного утвердження, тоді як Л. Курбас активно залучає модерну драму, актуалізуючи соціальні та філософські проблеми сучасності. Це свідчить про зміну парадигми взаємодії театру з дійсністю – від відображення до інтерпретації. Таким чином, взаємодія творчих систем М. Садовського та Л. Кур-

баса має бути осмислена як діалогічний процес. З часом, Л. Курбас, засвоївши принципи сценічної органіки та ансамблевості у театрі Садовського, трансформує їх у межах власної режисерської системи. У цьому сенсі його новаторство є не запереченням, а еволюційним розвитком традиції.

Сучасне театрознавство дедалі частіше інтерпретує цей процес у межах деколонізаційного підходу. Як зазначає українська літературознавиця і культуролог Т. Гундорова, «українська модерність формувалася як альтернатива імперським культурним моделям, а не як їх периферійне відгалуження» (Гундорова, 1997: 3). У цьому контексті діяльність М. Садовського і Л. Курбаса постає як цілісний процес становлення самодостатньої національної театральної системи.

Висновки. Театральна діяльність М. Садовського та Л. Курбаса репрезентує два послідовні етапи розвитку українського театру початку ХХ століття. Як постановник М. Садовський завершує процес інституціоналізації національної сцени та формує її естетичні засади, тоді як Л. Курбас здійснює їх радикальне переосмислення, впроваджуючи принципи модерністського режисерського театру.

Доведено, що між їхніми творчими системами існує не антагонізм, а спадкоємний зв'язок. Період співпраці митців виступає ключовим моментом переходу між традиційною та модерною театральними парадигмами, що підтверджується сучасними театрознавчими дослідженнями.

Модернізація українського театру постає як безперервний процес, у якому новаторство виникає на основі глибокого переосмислення традиції. Такий підхід дозволяє розглядати український театр початку ХХ століття як самодостатній культурний феномен, інтегрований у європейський мистецький контекст, але не редукований до нього.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом акторських методик, режисерських стратегій та сценографічних рішень у творчості обох митців у світлі сучасних міждисциплінарних підходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецької і музичної літератури УРСР, 1962. 230 с.
2. Веселовська Г. Театр Миколи Садовського. 1907–1920 Київ: Темпора, 2018. 412с.
3. Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурс ранняго українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів: Літопис, 1997. 332 с.
4. Єрмакова Н. Березільська культура: історія, досвід. Київ: Фенікс, 2012. 515с.
5. Клековкін О. Система Курбаса: реконструкція: навчальний посібник. Київ: КНУТКиТ, 2024. 320 с.
6. Корнієнко Н. Лесь Курбас: репетиція майбутнього. Київ: Либідь, 2007. 328с.
7. Курбас Л. Філософія театру. упорядн. М. Лабінський Харків: Видавництво Олександра Савчука, 2022. 920с.
8. Пилипчук Р. Спогади про Миколу Садовського. Кіровоград: ДАКіро, 1981. 180 с.

REFERENCES

1. Vasylo V. (1962) Mykola Sadovskyi ta yoho teatr. [Mykola Sadovskyi and His Theatre] Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetskoï i muzychnoi literatury URSR, 230 [in Ukrainian].
2. Veselovska H. (2018) Teatr Mykoly Sadovskoho. 1907–1920. [Mykola Sadovsky's Theatre. 1907-1920] Kyiv: Tempora, 412 [in Ukrainian].
3. Hundorova T. (1997) ProIavlennia Slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu. Postmoderna interpretatsiia. [Pro-Manifestation of the Word: Discourse of Early Ukrainian Modernism. A Postmodern Interpretation] Lviv: Litopys, 332 [in Ukrainian].
4. Iermakova N. (2012) Berezilska kultura: istoriia, dosvid. [Berezil Culture: History and Experience] Kyiv: Feniks, 515 [in Ukrainian].
5. Klekovkin O. (2024) Systema Kurbasa: rekonstruktsiia: navchalnyi posibnyk. [The Kurbas System: A Reconstruction. A Study Guide] Kyiv: KNUTKiT, 320 [in Ukrainian].
6. Korniienko N. (2007) Les Kurbas: repetytsiia maibutnoho. [Les Kurbas: A Rehearsal of the Future] Kyiv : Lybid, 328 [in Ukrainian].
7. Kurbas L. (2022) Filosofiia teatru. uporiadn. [Philosophy of Theatre] Kharkiv : Vydavnytstvo Oleksandra Savchuka, 920. [in Ukrainian].
8. Pylypchuk R. (1981) Spohady pro Mykolu Sadovskoho. [The Kurbas System: A Reconstruction. A Study Guide] Kirovohrad: DAKirO, 180 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 09.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

